

4215.30.0017

Järfälla kommun
Erika Fagerberg Lewenhaupt
Endast per e-post

Stockholm den 16 februari 2023

RÄTTSUTREDNING

Angående rättslig status för markavvattningsföretagen Skälby-Väddesta dikningsföretag av år 1922 och Glädjen-Skälby dikningsföretag av år 1922

---

1. BAKGRUND OCH SYFTE

I denna rättsutredning utreds den legala statusen av två markavvattningsföretag inom Järfälla kommun, d.v.s. om tillstånden till markavvattning ännu är gällande eller om de har förfallit och upphört att gälla.

De två företagen är benämnda *Skälby-Väddesta dikningsföretag av år 1922* och *Glädjen- Skälby dikningsföretag av år 1922*.

2. OM MARKAVVATTNINGSFÖRETAG OCH HUR DE UPPHÖR ATT GÄLLA

2.1. Allmänt om markavvattningsföretag och tidigare rättslig reglering

Enligt 11 kap. 2 § 4 p. miljöbalken menas med markavvattning *åtgärder som utförs för att avvattna mark, när det inte är fråga om avledande av avloppsvatten, eller som utförs för att sänka eller tappa ur ett vattenområde eller för att skydda mot vatten, när syftet med åtgärden är att varaktigt öka en fastighets lämplighet för något visst ändamål.*

Enligt 11 kap. 12 § andra stycket och 11 kap. 13 § miljöbalken råder idag absolut tillståndsplikt för markavvattning. I vissa delar av landet gäller dessutom markavvattningsförbud enligt 11 kap. 14 § miljöbalken och 4 § förordning (1998:1388) om vattenverksamhet m.m. I dessa områden – däribland Järfälla kommun – krävs därmed både dispens och tillstånd för att få markavvattna.

Rättslig reglering för markavvattning har funnits sedan lång tid tillbaka i tiden.

I 1879 års dikningslag föreskrevs att om det förelåg tvist i samband med dikning och vattenavledning skulle syn hållas och en ansökan skulle göras hos länsstyrelsen. Länsstyrelsen förordnade en förrättningsman som genomförde en syneförrättning och beslutade om utförandet.

Enligt bestämmelse i 1918 års dikningslag skulle en ansökan om dikning göras till länsstyrelsen i de fall som det fanns flera inblandade och de inte kunde komma överens. Det fanns också möjlighet att göra en frivillig ansökan om dikning *för beredande av trygghet för framtiden*. För vattenavledning eller invallning skulle en ansökan göras till länsstyrelsen i de fall som det var sannolikt att allmän eller enskild rätt skulle skadas, eller om det var två eller flera deltagare med skilda andelar.

Enligt bestämmelse i 1983 års vattenlag var vattenverksamhet, vilket omfattar bland annat markavvattning, som huvudregel tillståndspliktig. Undantag från tillståndsplikten förelåg om det var uppenbart att varken allmänna eller enskilda intressen skulle skadas av verksamheten. I och med en ändring i naturvårdslagen år 1986 infördes absolut tillståndsplikt till markavvattning.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det sedan lång tid funnits krav på att tillståndsansökan om dikning eller markavvattning inges. Detta innebär att det finns många äldre dokumenterade markavvattningsföretag. Långt ifrån alla företag är fortsatt i bruk och många kan på grund av passivitet ha upphört att existera. Hur markavvattningsföretag kan upphöra att gälla framgår nedan.

2.2. Den miljörättsliga rättskraften

Det följer av 24 kap. 1 § miljöbalken att om en dom som meddelats i ett ansökningsmål enligt 21 kap. 1 a § första stycket samma balk avser tillstånd till en verksamhet enligt miljöbalken och domen har vunnit laga kraft, så gäller detta tillstånd mot alla, såvitt avser frågor som har prövats i domen. Bestämmelsen ger uttryck för den miljörättsliga s.k. rättskraften. Miljötillstånd meddelade enligt äldre motsvarande lagstiftning ska anses vara meddelade med stöd av motsvarande bestämmelser i miljöbalken (5 § lagen [1998:811] om införande av miljöbalken). Följaktligen har även tillstånd meddelade med stöd av t.ex. 1918 års vattenlag rättskraft på samma sätt som om tillståndet varit meddelat med stöd av miljöbalken.

För att tillstånd ska upphöra att gälla krävs enligt huvudregeln antingen att ett nytt tillstånd meddelas och därefter tas i anspråk eller att tillståndet, jämlikt bestämmelserna i 24 kap. miljöbalken, återkallas eller omprövas. Miljötillstånd kan emellertid även upphöra att gälla automatiskt.

2.3. Tillstånd som förfaller automatiskt

Om ett företag som omfattas av ett miljötillstånd överges, kan tillståndet anses ha upphört. Att tillståndet förfallit medför bl.a. att verksamheten, om den fortfarande är tillståndspliktig, inte längre får bedrivas utan att nytt tillstånd meddelas efter en ny prövning och att tillsynsmyndigheten inte kan rikta krav mot den som tillsynsmyndigheten uppfattar var verksamhetsutövare för den tillståndsgivna verksamheten.

Förutsättningarna för när ett tillstånd anses ha övergivits och automatiskt ha förfallit följer inte av miljöbalken. Frågan behandlas istället i lagförarbeten och relativt utförligt i rättspraxis.

I förarbetena till 1983 års vattenlag anför lagstiftaren att ett konstaterat övergivande i sig innebär att tillståndet automatiskt har förfallit (prop. 1981/82:130, s. 347). Vad som är ett

sådant konstaterat övergivande som medför att tillståndet automatiskt har förfallit förklaras inte i förarbetena. Emellertid har frågan prövats i en rad avgöranden.

I Högsta domstolens mål NJA 1984 s. 790 hade dämmningsrätt enligt ett äldre tillstånd till vattenverksamhet inte nyttjats under en tid av ungefär 55 år. Under denna tid hade det inte vidtagits några åtgärder för att underhålla den vattenanläggning som omfattades av det gamla tillståndet. Den långtida avsaknaden av underhållsåtgärder hade lett till att vattenanläggningen gradvis förfallit. Sökanden i målet – som velat återuppta vattenverksamheten med stöd av det äldre tillståndet – hade såvitt framkommit i målet inte innan dämningen återupptogs på något synbart sätt visat att han haft för avsikt att utnyttja dämmningsrätten. Mot denna bakgrund ansåg HD att vattenanläggningen var övergiven och att den i det äldre tillståndet medgivna dämmningsrätten var förfallen. Därmed kunde inte sökanden återuppta vattenverksamheten utan att först ansöka om, och beviljas, nytt tillstånd till vattenverksamheten.

I dåvarande Miljööverdomstolens dom MÖD 2003:36 hade länsstyrelsen gjort gällande att en utloppskanal inte hade rensats under lång tid och att det sjösänkingsföretag från 1906 (vari utloppskanalen ingick) fick anses övergivet och tillståndet därför automatiskt förfallet. Miljööverdomstolen konstaterade med hänvisning till ovannämnt avgörande från Högsta domstolen (NJA 1984 s. 790) att frågan om ett sjösänkingsföretag är övergivet och därmed om tillståndet är förfallet får avgöras med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. - Av uppgifterna i målet framgick bl.a. att det kontinuerligt utförts rensningar i utloppskanalen och att det år 1992 genomfördes en större rensningsinsats. Uppgiften hade inte kunnat motbevisas av länsstyrelsen och målets övriga utredning motsade heller inte att rensning skett på det sätt som sjösänkingsföretaget gjort gällande. Miljööverdomstolen fann därför att sjösänkingsföretaget inte kunde anses övergivet. Följaktligen var tillståndet inte heller förfallet.

I dåvarande Miljööverdomstolens dom MÖD 2003:60, som egentligen rörde frågan om ersättning för oförutsedd skada till följd av vattenverksamhet, hade en kraftstation, till vilken tillstånd lämnats år 1935, tagits ur drift år 1943. Ett bolag ville år 1979 återuppföra kraftstationen. - Miljööverdomstolen konstaterade att det år 1979 på platsen för den tidigare kraftstationen endast återstod inlopps- och utloppskanaler, rester av flottningsdammen samt fundament till maskinstationen. Enligt domstolen måste det därför för kringboende och andra utomstående ha framstått som om verksamheten sedan lång tid var avslutad och inte skulle återupptas igen. Mot denna bakgrund ansåg Miljööverdomstolen att vattenföretaget fick anses övergivet och tillståndet ha automatiskt förfallit.

I Växjö tingsrätts, mark- och miljödomstolens dom den 4 december 2015 i mål nr M 1583-14 (ej överklagad) ansökte ett bolag om tillstånd enligt miljöbalken till markavvattning för att möjliggöra torvbrytning. Området omfattades av ett torrlägningsföretag från år 1897. Länsstyrelserna i såväl Kronobergs som Jönköpings län yrkade att ansökan skulle avslås om inte torrlägningsföretaget från år 1897 först antingen på lämpligt sätt ”omprövades eller nedlades”. Sökanden gjorde istället gällande att företaget hade upphört att

gälla. - Mark- och miljödomstolen fann, mot bakgrund av att man *dels* inte kunnat finna några handlingar utöver de som tillkommit i samband med att företaget bildades år 1897, *dels* vid syn och huvudförhandling i målet kunnat se att företaget varit övergivet under lång tid, att torrlägningsföretaget var övergivet. Det framstod enligt domstolen som ”övertvägande sannolikt, att företaget övergivits då dess sista kända styrelse synes ha avgått på 1940-talet och att de diken som inte kommit att ingå i den torvtäktsverksamhet som bedrivs på mossen inte varit föremål för underhåll i vart fall sedan någon gång under 1980-talet.” Domstolen fann av dessa skäl att tillståndet för företaget var förfallet. Det gamla torrlägningsföretaget utgjorde därför inte hinder mot att tillstånd enligt miljöbalken meddelades till den nya verksamheten (d.v.s. markavvattning för torvbrytning) inom samma område.

Av ovan redovisade förarbetsuttalanden och avgöranden kan det konstateras att frågan om ett markavvattningsföretag är övergivet och därmed tillståndet automatiskt förfallet ska bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Omständigheter som tillmäts avgörande betydelse vid denna bedömning är framför allt tiden under vilken *dels* underhållsåtgärder inte vidtagits, *dels* styrelse saknats samt om företaget på något synbart sätt visat att det haft för avsikt att utnyttja tillståndet.

3. NU AKTUELLA MARKAVVATTNINGSFÖRETAG

Skälby-Väddesta dikningsföretag inrättades och gavs tillstånd till sin verksamhet år 1922. Av utlåtandet till dikningsföretaget framgår att företaget skulle påbörjas senast inom ett år efter att förrättningen vunnit laga kraft samt fullbordas senast inom två år efter samma tid. Om företaget inte fullbordats inom denna tid vore företaget att anse som förfallet. Vidare framgår att företaget skulle avsynas eller inspekteras, sedan arbeten fullgjorts eller om så behövdes under utförandet. I akten förvarad hos länsstyrelsen finns inte något avsyningsbevis. Något avsyningsbevis har heller inte erhållits efter efterforskningar hos mark- och miljödomstolen, Lantmäteriet eller Jordbruksverket.

Glädjen-Skälby dikningsföretag inrättades och gavs tillstånd till sin verksamhet år 1922. Av utlåtandet till dikningsföretaget framgår att företaget måste påbörjas senast inom ett år efter att förrättningen vunnit laga kraft samt fullbordas senast inom tre år efter samma tid. Om företaget inte fullbordats inom denna tid vore företaget förfallet. Vidare framgår att företaget skulle avsynas eller inspekteras, sedan arbeten fullgjorts eller om så behövdes under utförandet. I akten förvarad hos länsstyrelsen finns inte något avsyningsbevis.

Något avsyningsbevis har heller inte erhållits efter efterforskningar hos mark- och miljödomstolen, Lantmäteriet eller Jordbruksverket.

Att något avsyningsbevis för något av vattenföretagen inte återfunnits bör indikera att markavvattningsföretagens anläggningar aldrig fysiskt inrättats. Redan av den anledningen kan tillstånden ha upphört att gälla.

I detta fall finns det dock vattendrag i det område som omfattas av markavvattningsföretagen och vattendragen är synliga på flygfoton. En sådan omständighet kan tala för att dikningsföretagets diken har underhållits och bevarats. Det är dock inte säkert att ett dikningsföretag som sådant fortfarande är giltigt endast på grund av att ett företags ursprungliga dikning finns kvar (jfr. ovan om verkan av att inte rensa osv.).

Området som omfattas av markavvattningsföretagen har exploaterats sedan företagen upprättades och bland annat finns bostadshus och en golfanläggning i området. Hos kommunen finns ingen faktisk kännedom om dikningsföretagen och något dikningsföretag har heller inte på något synbart sätt visat att det haft för avsikt att utnyttja något tillstånd vid förändringar i området. Vid efterforskningar har heller ingen styrelse för företagen återfunnits. Detta är omständigheter som talar för att dikningsföretagen har förfallit.

Därtill har dåvarande vattendomstolen vid Stockholms tingsrätt år 1986 resp. 1993 meddelat vattendom innehållande lagligförklaring av golfklubbens anläggningar belägna inom området. I den domen nämns inte markavvattningsföretagen, vilket borde varit fallet om företagen varit kända och rättsligen existerat. Inte heller finns något avsyningsbevis.

Sammanfattningsvis finns det ett flertal omständigheter som talar för att företagen *dels* aldrig slutförts inom föreskriven tid och att tillstånden redan av den anledningen är förfallna, *dels* är övergivna och att de respektive tillstånden således automatiskt har förfallit. Förfallna tillstånd kan varken omprövas eller återkallas. De gäller helt enkelt inte

längre (jfr. t.ex. Växjö tingsrätts, mark- och miljödomstolens dom den 4 december 2015
(mål nr M 1583-14).

Med vänliga hälsningar

Björn Hellman
Advokat/Partner